

«Ο πολυπολιτισμικός ρόλος της Παιδικής λογοτεχνίας και το κίνημα της Πολιτικής Ορθότητας»

Εισήγηση στο 4^ο Διεθνές Συνέδριο με θέμα: «*Διαπολιτισμική Εκπαίδευση – Ελληνικά ως Δεύτερη ή Ξένη γλώσσα*», που διοργάνωσε το Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών από 28 Ιουνίου έως 1 Ιουλίου 2001.

Τα παιδικά, κυρίως τα πεζογραφικά, κείμενα αποτελούν ίσως το καταλληλότερο πεδίο για να διερευνήσει κανείς τη λειτουργία των στερεοτυπικών εικόνων που προβάλλει σε κάθε εποχή η κοινωνία. Κι αυτό, γιατί η πράξη της αφήγησης σ' αυτά διενεργείται μέσα από τις διπολικές κατηγοριοποιήσεις των προσώπων σε ήρωες και αντιήρωες, φίλους και εχθρούς, καλούς και κακούς. Η στάση αυτή βέβαια, δεν είναι τυχαία, αλλά απορρέει από την επιστημονική θέση των ψυχολόγων οι οποίοι τοποθετούν τη δημιουργία των στερεοτύπων στο στάδιο της αναγνώρισης του κόσμου και του εαυτού στην παιδική ηλικία και στις διαδικασίες που αυτή συνεπάγεται, δηλαδή στη διάκριση καλού και κακού, επιτρεπτού και απαγορευμένου¹. Τα λογοτεχνικά στερεότυπα, μέσω της ταύτισης του παιδιού με τους λογοτεχνικούς ήρωες που τα εκφράζουν, δεικνύουν μια αίσθηση απόλυτης διαφοράς ανάμεσα στον «εαυτό» και στον «άλλο», χαράζοντας ανάμεσά τους μια φανταστική διαχωριστική γραμμή με μεγάλη προσαρμοστικότητα και μεταμορφωτική δύναμη. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η κυρίαρχη ομάδα μέσα από την αναπαραγωγή των λογοτεχνικών χαρακτήρων, στην προκειμένη περίπτωση των παιδικών έργων, κατασκευάζει έναν «άλλο» για να επιβεβαιώσει και να εδραιώσει τη δική της ταυτότητα στον κοινωνικό της χώρο. Και επειδή η ταυτότητα δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την ετερότητα, προβάλλονται ως αντιτιθέμενες διπολικές κατασκευές με αντίστοιχες θετικές και αρνητικές στερεοτυπικές εικόνες, κρατώντας για την ταυτότητα τον θετικό και για την ετερότητα τον αρνητικό πόλο. Παράγονται και αναπαράγονται έτσι, τα κακά στερεότυπα τα οποία με τη σειρά τους δημιουργούν μειονότητες και τελικά γίνονται επικίνδυνα². Και όταν η κυρίαρχη ομάδα θεωρεί ότι κινδυνεύει η συσπείρωσή της θέτει σε λειτουργία τη λογοκρισία με οποιαδήποτε μορφή με σκοπό να αφαιρεθεί μία αντίληψη ή άποψη που την προσβάλλει ηθικά κοινωνικά, πολιτισμικά ή πολιτικά.

Η Παιδική Λογοτεχνία είναι σίγουρα ο κλάδος εκείνος της τέχνης που δέχτηκε την πιο αυστηρή λογοκρισία. Πέρα από την **πολιτική λογοκρισία** που κατά καιρούς επιβάλλονταν σε όλα τα είδη της τέχνης, σχεδόν ποτέ δεν κατάφερε να απεγκλωβιστεί από τον αυστηρό εναγκαλισμό της από την παιδαγωγική επιστήμη. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι περισσότερες μελέτες της Παιδικής Λογοτεχνίας, θεωρούν υποχρέωσή τους να δώσουν συμβουλές για το πώς πρέπει να γράφεται ένα καλό παιδικό βιβλίο. Οι κατευθυντήριες γραμμές του τύπου: «έργα που να προβάλλουν τις χριστιανικές αξίες», «το πατριωτικό αίσθημα» και «την υπεροχή της ελληνικής φυλής» συνιστούσαν μέχρι πρότινος, την πιο αυστηρή μορφή της **παιδαγωγικής λογοκρισίας**. Επιπλέον, οι λογοτέχνες που απευθύνονται στο παιδικό κοινό μιας συγκεκριμένης εποχής, αναπαράγουν το κοινωνικό φαντασιακό γιατί σ' αυτό ακριβώς στηρίζουν την αναγνωσιμότητα όσο και την επιτυχία των βιβλίων τους, δεδομένου ότι τα στερεότυπα λειτουργούν περίπου ως συνθήματα για την κυρίαρχη ομάδα και αναπαράγουν την ιδεολογία της. Αναπτύσσεται έτσι, στους συγγραφείς που απευθύνονται σε παιδιά, μια αδιόρατη και ανομολόγητη **«αυτολογοκρισία»**, που μοιάζει με ένα είδος ασυνείδητης προσοχής και

¹ Βλέπε: Gilman, S. (1985), *Difference and Pathology. Stereotypes of sexuality, race and madness*, "Cornell University Press".

² Για την ετερότητα στην ελληνική λογοτεχνία βλέπε το αφιέρωμα του περιοδικού *Διαβάζω*, τεύχος 417, Απρίλιος 2001.

αυτοσυγκράτησης που αισθάνεται ο συγγραφέας των παιδικών βιβλίων απέναντι στην εθνική και θρησκευτική ομάδα που εκπροσωπεί το αναγνωστικό του κοινό³.

Από τη δεκαετία του '60, στις ΗΠΑ, όπου η ύπαρξη εθνικών μειονοτήτων και διαφορετικών πολιτισμικά και κοινωνικά ομάδων αποτελεί το βασικό συστατικό της κοινωνικής σύνθεσης, έκανε την εμφάνισή του το **κίνημα της Πολιτικής Ορθότητας**, το οποίο εκτός των άλλων, επεδίωκε δια μέσου της λογοτεχνίας για παιδιά να εμποτίσει τους νεαρούς αναγνώστες με καινούριες, διαφορετικές αντιλήψεις που θα περιέχουν περισσότερη πολιτισμική ευαισθησία και σεβασμό. Στόχος του κινήματος αυτού ήταν να υπάρχουν βιβλία και για τις φυλετικές ή πολιτισμικές μειοψηφίες ώστε αφ' ενός να καλλιεργηθεί μια θετική αυτοαντίληψη των παιδιών που ανήκουν στις κάθε είδους μειονότητες, αφ' ετέρου να επιτευχθεί μια κοινωνική και προσωπική προσαρμοστικότητα όλων των παιδιών απέναντι στη διαφορετικότητα, καταργώντας σταδιακά τις έννοιες της ανωτερότητας του φύλλου, της φυλής ή της κοινωνικής τάξης⁴.

Το κίνημα της Π.Ο. βρήκε μεγάλη απήχηση στις χώρες της δυτικής Ευρώπης, και την τελευταία δεκαετία και στη χώρα μας. Η κίνηση αυτή είχε ομολογουμένως θετική επίδραση, αφού κατάφερε να ενθαρρύνει ή και να *απαιτήσει* πολυπολιτισμικές και πολυεθνικές παρουσίες στα παιδικά βιβλία, στα σχολικά βιβλία και περιοδικά. Εκδόθηκαν έτσι, παιδικά βιβλία με πλούσιο περιεχόμενο και θέματα που στιγματίζουν οποιαδήποτε ρατσιστική ή κοινωνική διάκριση με βάση τις έμφυλες ή ταξικές διαφορές και τη γενικότερη κοινωνική καταπίεση, τα οποία συγκροτούν το σώμα της λεγόμενης **πολυπολιτισμικής λογοτεχνίας για παιδιά**. Τα παιδιά πλέον, μέσα από την παιδική μυθοπλασία έχουν τη δυνατότητα να έρθουν σε επαφή με την κουλτούρα φυλετικών ή πολιτισμικών μειοψηφιών, να γνωρίσουν εναλλακτικούς και πολυποικίλους τρόπους απεικόνισης και θέασης του κόσμου οι οποίες εκφράζονται από τις διαφορετικές εθνικές και κοινωνικές ομάδες συνύπαρξης.

Επίσης, πολλά από τα κλασικά παιδικά κείμενα και παραμύθια μεταγράφηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να ανατρέπουν κυρίαρχα ιδεολογικά και κοινωνικά στερεότυπα προβάλλοντας νέα μηνύματα στα παιδιά της σύγχρονης κοινωνίας σχετικά με ζητήματα έμφυλης, εθνικής ή άλλου είδους ταυτότητας. Οι συγγραφείς των νεότερων αυτών παιδικών έργων διατυπώνουν τώρα μια άλλη άποψη της αλήθειας, όπου το φανταστικό στοιχείο λειτουργεί λυτρωτικά προβάλλοντας αντιλήψεις και μοντέλα ζωής που απελευθερώνουν το δημιουργικό δυναμικό του ανθρώπου. «Έτσι, οι μύθοι που δημιουργούνται μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα υπερβαίνουν την κεντρική ηθική σύγκρουση μεταξύ καλού και κακού που χαρακτήριζε την προηγούμενη γενιά παιδικών έργων, και εγείρουν τώρα για τους αναγνώστες τους άλλου είδους προβληματισμούς, ενώ ταυτόχρονα τους ανοίγουν νέες προοπτικές για μια πιο απελευθερωμένη ύπαρξη: ζητήματα όπως ο αυθαίρετος απολυταρχισμός (είτε η πηγή του είναι ένα αυταρχικό κράτος είτε η εξουσία των ενηλίκων), οι κοινωνικές διακρίσεις με βάση τις έμφυλες ή τις ταξικές διαφορές, και η κοινωνική καταπίεση τίθενται κατ' αρχήν στην ατζέντα της θεματολογίας για παιδιά – αναγνώστες, αλλά τίθενται επιπλέον με την αμεσότητα των ζητημάτων που επιζητούν και έχουν λύση»⁵.

Ενδεικτικά, αναφέρουμε τρία τέτοια έργα της Παιδικής λογοτεχνίας τα οποία αποτελούν μεταγραφές παλαιότερων κλασικών κειμένων και παραμυθιών και τα οποία σηματοδοτούν νέα αντιρατσιστικά μηνύματα. Πρώτον, το έτος 1967, ο Γάλλος συγγραφέας, Michel Tournier, ανατρέπει το κλασικό κείμενο του Defoe, *Ροβινώνας Κρούσος*, και δημιουργεί το δικό του φιλοσοφικό μύθο με τον αντίστροφο τίτλο *Παρασκευάς ή στις μονές του Ειρηνικού*. Η διακειμενική σχέση

³ Περισσότερα για την αυτολογοκρισία του συγγραφέα βλέπε: Ζερβού, Α. (1992), *Λογοκρισία και αντιστάσεις στα κείμενα των παιδικών μας χρόνων*, Οδυσσέας, σελ. 30-35.

⁴ Βλέπε: Κανατσούλη, Μ. (2000), *Ιδεολογικές διαστάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας*, Τυποθήτω – Γ. Δαρδανός, σελ. 91-92.

⁵ Οικονομίδου, Σ. (2000), *Χίλιες και Μία Ανατροπές. Η νεοτερικότητα στη λογοτεχνία για μικρές ηλικίες*, ελληνικά γράμματα, Αθήνα, σελ. 27.

του νέου κειμένου του Tournier με τον μύθο του Defoe είναι μόνο μια πρόφαση για μια πρόταση αναθεώρησης του πολιτισμού μας.⁶ Ο ίδιος μύθος τέσσερα χρόνια αργότερα, το 1971, παρουσιάζεται από τον Tournier διασκευασμένος για παιδιά με το νέο τίτλο *Παρασκευάς ή η πρωτόγονη ζωή*⁷. Αυτό το έργο έμελλε να αποτελέσει σταθμό για την ιστορία των μεταγραφών και γενικότερα για την Παιδική Λογοτεχνία. Ο συγγραφέας δανείζεται έναν μύθο, μια πασίγνωστη σε όλους ιστορία με μοναδικό σκοπό να την ανασκευάσει, να την μεταγράψει με έναν τρόπο προκλητικό δημιουργώντας έναν άλλον κόσμο από γλωσσικά υλικά από τον οποίο διατηρεί μία απόσταση προικίζοντας τα πλάσματά του με μίαν απεριόριστη ελευθερία βούλησης. Ο Ροβινσώνας του Tournier συνδιαλέγεται και συνάμα αντιπαράκειται στον Ροβινσώνα του Defoe, γιατί το κύριο πρόσωπο, όπως λέει κι ο τίτλος δεν είναι ο Ροβινσώνας αλλά ο Παρασκευάς. Αν το αρχικό κείμενο του Defoe εγγράφει το λόγο του ανθρώπου χωρίς τον «Άλλο», ο Παρασκευάς του Tournier συνιστά μια επαγωγική μυθοπλασία του «Άλλου», μια αναγκαία θεωρία του «Άλλου». Γιατί, στον Παρασκευά του Tournier καθρεφτίζονται εκτός των άλλων η αντίθεση στο ρατσισμό και στις διακρίσεις σε βάρος των έγχρωμων και των μη προνομιούχων. Πρόκειται για ένα αντιρατσιστικό παραμύθι που αφιερώνεται από τον ίδιο τον συγγραφέα «σ' όλους αυτούς τους μετανάστες που δουλεύουνε στη Γαλλία, σ' όλους τους "Παρασκευάδες", τους Αλγερινούς, τους Μαροκινούς, τους Τυνησίους, τους Πορτογάλους που δεν έχουν εκλογικό βιβλιάρειο και – για την ώρα – δεν ανήκουν καν σε συνδικάτο,...που σ' αυτούς επάνω πατάει βαριά η καταναλωτική Δυτική κοινωνία».

Δεύτερο παράδειγμα νοηματικών και ιδεολογικών ανατροπών είναι το βιβλίο των Jon Scieszka και Lane Smith, με τον τίτλο *Ο βρωμοτυρένιος και άλλα μάλλον ηλίθια παραμύθια*, (*The Stinky Cheeseman and Other Fairly Stupid Tales*), το οποίο είναι μια συλλογή επτά παραμυθιών που παρωδούν αντίστοιχα επτά μαγικά παραμύθια. Σε αυτό το εικονογραφημένο βιβλίο η διακειμενικότητα χρησιμοποιείται ως εφελκυστικό για ιδεολογικές ανατροπές και για μετατόπιση νοημάτων. Έτσι, το *Άσχημόπαπο* του Άντερσεν μεταμορφώνεται σε ένα «Πραγματικά άσχημο παπάκι» το οποίο διακρίνεται από τα άλλα πλάσματα της λίμνης, όχι γιατί μεταμορφώνεται σε όμορφο κύκνο, αλλά γιατί παραμένει άσχημο. «Αντί, επομένως, η διαφορετικότητα να γίνει μέσο ώστε τελικά να προβληθεί η υπέρβασή της, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του Άντερσεν, εδώ γίνεται μέσο για να υπονομευθεί αυτή ακριβώς η ανάγκη της υπέρβασης»⁸. Με αντίστοιχο τρόπο, η *Κοκκινোসκουφίτσα* μετατρέπεται σε *Κοκκινσορτσιτσα*, ένα δυναμικό κοριτσάκι με χιούμορ κι ιδιαίτερες ικανότητες που την βοηθούν να αναδειχθεί νικήτρια απέναντι στο λύκο, χωρίς την παρέμβαση του ξυλοκόπου. Η σύγχρονη ηρωίδα αντανakλά ένα νέο μοντέλο παιδικής θηλυκότητας το οποίο αντιδιαστέλλεται με το παραδοσιακό στερεότυπο της άπραγης και ευάλωτης γυναίκας που συντηρούσε το αφετηριακό κείμενο στην έκδοση του Perrault. Στην παραδοσιακή ιστορία, η ίδια η Κοκκινোসκουφίτσα δεν κάνει τίποτα και το μήνυμά είναι: «Μη μιλάς σε ξένους, κι αν κάτι δεν πάει καλά θα έρθει ο μεγάλος να σε σώσει». Έτσι, η γυναίκα αισθάνεται αδύναμη, άπραγη και ανυπεράσπιστη. Στο σύγχρονο παραμύθι η Κοκκινσορτσιτσα είναι γρήγορη και δραστήρια με προκλητικό χιούμορ που αντιστρέφει το γεμάτο φόβο κλασικό σχόλιο: «Θεέ μου, λύκε, τι αργά πόδια που έχεις!» αποτινάσσοντας το παρωχημένο στερεότυπο μοντέλο της έμφυλης ταυτότητας.

Η τρίτη μεταγραφή προέρχεται από την ελληνική Παιδική Λογοτεχνία και είναι το έργο του Ευγένιου Τριβιζά, *Τα τρία μικρά λυκάκια*, το οποίο αντιστρέφει το πολύ

⁶ Η Αλεξάνδρα Ζερβού έχει καταθέσει μια πολύ εμπειριστωμένη μελέτη για τη μεταγραφή του Μ. Tournier στο βιβλίο της *Λογοκρισία και αντιστάσεις στα κείμενα των παιδικών μας χρόνων*, ο.π. σελ. 181 –199. Επίσης βλέπε: Βρέττα, Αλεξάνδρα, «Διασκευές έργων για παιδιά: η περίπτωση του Michel Tournier», στο *Παιδική Λογοτεχνία. Θεωρία και Πράξη*, επιμ. Άντα Κατσίκη – Γκίβαλου, τόμος Β, Καστανιώτης, 1994, σελ. 225 – 237.

⁷ Το έργο αυτό κυκλοφόρησε με τον ίδιο τίτλο στα ελληνικά σε μετάφραση Δ. Ραφτόπουλου, από τις εκδόσεις Πατάκη, το έτος 1982.

⁸ Οικονομίδου, Σ. (2000), *Χίλιες και Μία ανατροπές*, ο.π. σελ. 259.

γνωστό λαϊκό παραμύθι *Τα τρία γουρουνάκια*. Πρόκειται για ένα εικονογραφημένο, χιουμοριστικό, σύγχρονο παραμύθι με έκδηλη την πρόθεση των συντελεστών του να ανατρέψουν το ιδεολογικό στερεότυπο του κακού λύκου, του πιο δυσφημισμένου «Άλλου» των λαϊκών παραμυθιών. Η πρόθεση αυτή είναι ενδεικτική από τον τίτλο του έργου που προϊδεάζει για την αντιστροφή των ρόλων του παραμυθιού. Ο λύκος στα λαϊκά παραμύθια δεν είναι πρόσωπο ολοκληρωμένο και εξελισσόμενο, αλλά ένας χαρακτήρας με πάγια και σταθερά επαναλαμβανόμενα χαρακτηριστικά, δηλαδή μια αρνητική στερεότυπη παραμυθιακή εικόνα η οποία αναπαράγει γενικευμένες γνώμες και κρίσεις που αντλούνται από το κοινωνικό φαντασιακό και συνδέονται με τα φαινόμενα του ρατσισμού, του φανατισμού και της ξενοφοβίας. Στο σύγχρονο παραμύθι οι χαρακτήρες δεν είναι στατικοί, αλλά εξελίσσονται με την πλοκή του έργου. Τα τρία μικρά λυκάκια, συνειδητοποιούν τα λάθη που είχαν κάνει αρχικά και αναθεωρούν τις σχέσεις τους με τον κόσμο των γουρουνιών, ενώ ο Ρούνι – Ρούνι, το ύπουλο μικρό γουρούνι μεταμορφώνεται σ' ένα θαυμάσιο καλό γουρούνι, που όχι μόνο μπορεί να συνυπάρξει με τα παρ' ολίγον θύματά του, τα τρία μικρά λυκάκια, αλλά απολαμβάνει μαζί τους χίλια – δυο παιχνίδια και γεύεται τα γλυκά και τα αναψυκτικά που του προσφέρουν. Στο τέλος, σκιαγραφώντας το σημερινό πολυπολιτισμικό περιβάλλον επιχειρεί αντί να εξοντώσει, να εντάξει το κακό και να το αφοπλίσει, προβάλλοντας μία αρμονική συμβίωση η οποία σημασιοδοτεί το έργο στην κατεύθυνση της κατάρριψης του τετριμμένου δίπολου των λαϊκών παραμυθιών, «καλό γουρούνι» - κακός λύκος». Παρατηρούμε, δηλαδή, μία μετεξέλιξη των χαρακτήρων που οδηγεί στην κατάκτηση μιας νέας ταυτότητας η οποία ανατρέπει και αντιβαίνει κυρίως ιδεολογικά και κοινωνικά στερεότυπα. Με αυτό το τέλος ο συγγραφέας, υπονομεύει την πλαστή και προκατειλημμένη νοητική συλλογική απεικόνιση που θέλει το διαφορετικό να είναι απαραίτητα απειλητικό και εχθρικό.

Χάρη στο κίνημα της Π.Ο. και τους υποστηρικτές του, αντιστράφηκε η πολύ αρνητική εικόνα που υπήρχε παλιότερα για κάθε διαφορετική από την κυρίαρχη κοινωνική ομάδα ή για κάθε είδους διαφορετικότητα. Πολύ θετική επίσης, ήταν η επίδραση για την Παιδική Λογοτεχνία στην κατανόηση των ατόμων με ειδικές ανάγκες, στο έντονο ενδιαφέρον για το περιβάλλον, στη συμμετοχή των γυναικείων προσώπων σε πρωταγωνιστικούς ρόλους κ.α. Υπό την πίεση των εκφραστών της Π.Ο. αμβλύθηκε κυρίως, η αντιπαλότητα με την ηγεμονική ιδεολογία που εξέφραζε μέχρι τότε το κράτος μέσω του εκπαιδευτικού και εκδοτικού κατεστημένου. Η συγγραφή και η ανάγνωση εναλλακτικών, ως προς την ιδεολογία του φύλλου, της φυλής, και άλλων στερεοτύπων, τώρα είναι κοινωνικά ευπρόσδεκτα ως δείγματα σύγχρονης παιδικής Λογοτεχνίας και χαιρετίζεται από ένα ευρύ φάσμα γονέων, εκπαιδευτικών και εκδοτών. Η λογοτεχνική πράξη δεν αντιπαράκειται πια σε μια συγκροτημένη επίσημη ιδεολογία, αλλά στη λανθάνουσα άγραφη ιδεολογία που εξακολουθεί να αναπαράγει σαφώς διακεκριμένα κοινωνικά στερεότυπα

Κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί πως το κίνημα της Π.Ο. οδήγησε σε μια νέα κοινωνική αντίληψη και χάρις σ' αυτό αποκαταστάθηκαν ορισμένες κοινωνικές αδικίες. Φαίνεται όμως, ότι οι *επαγγελματίες* του είδους οδήγησαν το κίνημα αυτό στο άλλο άκρο δημιουργώντας μια διαφορετικού τύπου καταπίεση και το μετέτρεψαν σε ένα είδος ελέγχου της σκέψης που απειλεί την ελευθερία της έκφρασης. Τα τελευταία χρόνια η Π.Ο. «έγινε μια λέξη συγκεκριμένη που σημαίνει ότι ο πολιτικά ορθός πρέπει ν' ακολουθεί τις απαιτήσεις των ομάδων πίεσης, δηλαδή των πολυπολιτισμικών, των φεμινιστριών, των φονταμενταλιστών, των ομάδων για τα δικαιώματα των ομοφυλόφιλων και λεσβιών, των ανθρώπων που βρίσκουν ευφημισμούς για κάθε λέξη που μπορεί να προσβάλει τον οποιονδήποτε και το οτιδήποτε»⁹. Όλοι αυτοί οι «οργανωμένοι ακτιβιστές» απαιτούν να γίνεται σεβαστή η ευθιξία τους σχετικά με τις συμπεριφορές αλλά και τις λεκτικές

⁹ Κάρους, Μ. (1996), «Η πολιτική Ορθότητα στα παιδικά περιοδικά», (μτφρ. Λ. Ψαραύτη), *Διαδρομές* τεύχος 41, σελ. 11. Η Μαριάννα Κάρους είναι εκδότρια του πολύ γνωστού αμερικάνικου περιοδικού για παιδιά *Criket*.

διατυπώσεις που οι ίδιοι θεωρούν προσβλητικές. Έτσι, ο όρος Πολιτική Ορθότητα κατάντησε πια να συμβολίζει μία στενόμυαλη συμμόρφωση σε συγκεκριμένους κανόνες και αξίες οι οποίες εκπροσωπούν αποκλειστικά την «αληθινή πραγματικότητα». Οι νέες αυτές κατευθύνσεις του κινήματος της Π.Ο. αναπαριστώνται εναργέστατα στην απόφαση του καλλιτεχνικού διευθυντή του Φεστιβάλ Στράτφορντ του Καναδά, ο οποίος αποφάσισε να μην ανεβάσει τα έργα του Σαίξπηρ πρώτον, *“Το ημέρωμα της Στρίγγλας”*, επειδή οι μισές γυναίκες του προσωπικού του αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στην παράσταση αντιδρώντας με αυτόν τον τρόπο στο φαλλοκρατικό του περιεχόμενο και δεύτερον *“Ο έμπορος της Βενετίας”*, επειδή γιορτάζονταν τα πενήντα χρόνια από το ολοκαύτωμα των εβραίων και μια τέτοια παράσταση θα εθεωρείτο έλλειψη ευαισθησίας απέναντι στον εβραϊκό λαό¹⁰. Περισσότερο σκανδαλώδης είναι η πρόταση για επαναπροσδιορισμό κάποιων εννοιών σύμφωνα με τη «νέα ορθή γλώσσα» και την καταδίκη όσων δεν τη χρησιμοποιούν. Για παράδειγμα, στο αμερικανικό περιοδικό Random House Webster’s College Dictionary η λέξη κοντός αντί να περιγράφει κάποιον με χαμηλό ύψος χαρακτηρίζεται ως ρατσιστική έκφραση υψισμού, δηλαδή, υποτιμητικής διάθεσης για του κοντούς ανθρώπους.

Στο χώρο της παιδικής λογοτεχνίας το κίνημα αυτό εκφράζει πια τον εναρμονισμό των λογοτεχνών που απευθύνονται σε παιδιά με τις πολιτικά ορθές αντιλήψεις. Εισάγουν, με άλλα λόγια τον ηθικοδιδασκισμό από άλλη πόρτα. Η παιδαγωγική λογοκρισία δηλαδή, κάνει πάλι την εμφάνισή της, τώρα κάτω από το πέπλο της διαπολιτισμικής της διάστασης. Η παρεκτροπή του κινήματος διαχέεται πια σε όλα τα επίπεδα και τους φορείς που ασχολούνται με το παιδικό βιβλίο και έχουν επιβληθεί νέοι κανόνες συγγραφής παιδικών βιβλίων. Έτσι, τίθενται από τους ειδικούς νέοι όροι και συμβουλές για το τι πρέπει να περιέχει ένα «καλό» παιδικό βιβλίο. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά, στην *Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας* του Χάρη Σακελλαρίου, ότι ένα παιδικό λογοτέχνημα θα πρέπει εκτός των άλλων: «Να καλλιεργεί στα παιδιά ευγενικά αισθήματα και να δημιουργεί παρορμήσεις για πράξεις ανώτερες, ... Να προάγει την κοινωνικότητα και τη συνεργασία ανάμεσα στους ανθρώπους, ... Να εξαιρεί το ιδανικό της ειρήνης και της συνεργασίας ανάμεσα στους λαούς, με παράλληλη καταδίκη του πολέμου, ... Να προβάλλει το ρόλο της εργασίας στην κατάκτηση της ζωής και την αποστροφή στη φυγοπονία και την κάθε είδους εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο, ... Να καλλιεργεί την αγωνιστικότητα, ... Να κάνει το παιδί να συνειδητοποιήσει ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι μεταξύ τους, ότι έχουν τα ίδια δικαιώματα στη ζωή και στη μόρφωση κι ότι η αξία τους κρίνεται απ’ το ποσοστό και το βαθμό προσφοράς τους στο κοινωνικό σύνολο.»¹¹. Υπό το βάρος και την έκταση που έχει πάρει πια αυτή η αντίληψη το παιδικό βιβλίο δεν είναι μία αυθόρμητη έκρηξη των λογοτεχνών μας, αλλά προϊόν παραγγελίας από τους εκδοτικούς οίκους, το οποίο εμπίπτει σε όλους τους κανόνες ενός εμπορευματικού είδους, όπως το marketing και ο νόμος της προσφοράς και της ζήτησης. Έτσι, είναι σύνηθες πια, οι εκδοτικοί οίκοι να παραγγέλλουν και να προπληρώνουν συγγραφείς για να γράψουν ένα παιδικό βιβλίο με συγκεκριμένο περιεχόμενο το οποίο έχει ζήτηση στην αγορά γιατί κατατάσσεται άκοπα σε κατηγοριοποιήσεις και προσφέρει σημαντική βοήθεια στους δασκάλους. Συνήθως, πρόκειται για βιβλία με αντιρατσιστικό, αντισεξιστικό ή οικολογικό περιεχόμενο τα οποία μεταφέρουν έκδηλα και απροκάλυπτα την ιδεολογική τους πρόταση. Σ’ αυτά πρωταρχική σημασία έχει το μήνυμα και όχι η λογοτεχνική αξία ενός παιδικού λογοτεχνήματος, οδηγώντας την Παιδική Λογοτεχνία σε μία σύγχρονη εκδοχή της Βικτοριανής λογοτεχνίας και τον κίνδυνο να επικρατήσει ένας νέου τύπου πνιγηρός διδασκισμός.

Δεν πρέπει να ξεχνούμε όμως, ότι η Παιδική Λογοτεχνία είναι μια μορφή τέχνης και κατά συνέπεια δεν μπορεί να ισχύει η έννοια της ορθότητας. Υπό αυτήν την έννοια τα λογοτεχνικά παιδικά βιβλία μπορούν να βοηθήσουν στην επίλυση

¹⁰ Sutton, W. (1996), «Το κίνημα της “Πολιτικής Ορθότητας” στην Παιδική / Νεανική Λογοτεχνία», (μτφρ. Αθηνά Ανδρουτσοπούλου), *Διαδρομές* τεύχος 41, σελ. 8.

¹¹ Σακελλαρίου, Χ. (1991⁷), *Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας*, Κίνητρο, σελ. 29-31.

προβλημάτων, στη διαμόρφωση υγιούς προσωπικότητας, στο χτίσιμο μιας γέφυρας επικοινωνίας μεταξύ διαφόρων κοινοτήτων, αλλά αυτός δεν μπορεί να είναι ο εμφανής ή ο κρυφός λόγος για τον οποίο γράφονται. Κάθε λογοτεχνικό έργο, βέβαια, είναι κατά βάση «πολιτικό» καθώς μεταφέρει την υποκειμενική θέαση του κόσμου του ίδιου του συγγραφέα, δεν μπορεί όμως, αυτή η ιδεολογική θέση να αποτελεί τον προωθητικό λόγο του λογοτέχνη. Την άποψη αυτή περιγράφει πολύ χαρακτηριστικά ο Ευγένιος Τριβιζάς στο παρακάτω απόσπασμα: «Προσωπικά όταν γράφω ένα λογοτέχνημα, δεν ξεκινώ από μια θέση, μια άποψη, κάποια ιδεολογία, αλλά από ένα χρώμα, ένα σχήμα, μια εικόνα. Τα υπόλοιπα αναδύονται αβίαστα. Τα ανακαλύπτω κάποια στιγμή εγώ ο ίδιος, ή μερικές φορές τα ανακαλύπτει πρώτος ο αναγνώστης, ο κριτικός ή ο θεωρητικός σχολιαστής. Για παράδειγμα, δεν ξεκίνησα να γράφω τους "Ιππότες της τηγανιτής πατάτας" για να κάνω κήρυγμα κατά της ρύπανσης του περιβάλλοντος, ούτε το παραμύθι "Η Δόνα η Τερηδόνα και το μυστικό της γαμήλιας τούρτας" για να ενθαρρύνω τα παιδιά να πλένουν τα δόντια τους, ούτε το "Ποιος έκανε πιπί στο Μισισιπή" για να μεταδώσω ένα οικολογικό μήνυμα, ούτε τώρα γράφω την "Τελευταία μαύρη γάτα" για να στηλιτεύσω το ρατσισμό. Ξεκινάω από μια μαύρη γάτα και την αφήνω να με οδηγήσει εκείνη στις ριψοκίνδυνες νυχτερινές της περιπλανήσεις. Στις παραπάνω περιπτώσεις, η αφηγηρία, το κεφάλαιο ξεκίνημα ήταν διασκεδαστικές εικόνες και λεκτικά παιχνίδια»¹².

Η λογοτεχνία όταν θέλει να μιλήσει για ιδέες, δε διακηρύττει ούτε φωνασκεί, αλλά μεταμφιέζει και υπονοεί, γι αυτό θα πρέπει να προσδοκούμε και να χειροκροτούμε τη δημιουργία αυθεντικών και ευαίσθητων στις πολιτισμικές διαφορές σκιαγραφήσεις χαρακτήρων, αλλά ταυτόχρονα να διασφαλίσουμε το δικαίωμα στους λογοτέχνες να παρουσιάζουν τις πλευρές της ζωής όπως αυτοί τις αντιλαμβάνονται.

Η λογοτεχνία που απευθύνεται σε παιδιά είναι παιδική και όχι παιδαγωγική. Ο ρόλος της διαπαιδαγώγησης δεν ανήκει σ' αυτήν αλλά στο σχολείο, που είναι απαραίτητο να δημιουργήσει επαρκείς αναγνώστες που θα διαβάζουν κριτικά τα λογοτεχνικά κείμενα και που δε θα έχουν την ανάγκη κανενός είδους χειραγώγησης. Οι λογοτέχνες, όταν αφήνονται ελεύθεροι και ανεπηρέαστοι θεωρούμε πως έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν στο παιδικό κοινό ποιοτικά λογοτεχνήματα, τα οποία να εμφανίζουν ευαισθησία σε πολιτισμικά θέματα, προσφέροντας πολλές και διαφορετικές οπτικές γωνίες, αλλά και να σκιαγραφούν ταυτόχρονα και χαρακτήρες με χαρίσματα και αδυναμίες που να προκαλούν συμπάθεια. Πιστεύουμε όμως, ότι δεν μπορούν να δημιουργήσουν όταν είναι υποχρεωμένοι να ακολουθούν έτοιμες συνταγές και να υπακούουν σε απαγορεύσεις από το φόβο μήπως ενοχλήσουν οποιαδήποτε ομάδα, γιατί «κανένας δεν μπορεί να αποποιηθεί αυτό που είναι, ούτε τις προκαταλήψεις του ή τις ιδεολογικές του επιλογές. Αυτές πάντα θα ενοχλούν κάποιους»¹³. Κι επειδή, απόλυτη αλήθεια είναι αδύνατον ποτέ να υπάρξει σε οποιοδήποτε λογοτεχνικό κείμενο όπως, με ευτράπελο τρόπο, περιγράφει και η διάσημη Αμερικανίδα συγγραφέας για παιδιά, Isabelle Holland, «κάνω συχνά τη δυσάρεστη σκέψη πως μια μέρα όλα τα "όχι" - όλων οι απαγορεύσεις - θα δοθούν σε ένα μεγάλο κομπιούτερ κι εκείνο θα παράγει ένα βιβλίο που δε θα προσβάλλει κανένα...Δε θα μου προκαλούσε έκπληξη αν τα παιδιά, προσπαθώντας μάταια να χωνέψουν αυτόν τον αυτοματοποιημένο πολτό, έπαυαν να είναι αναγνώστες. Κανένα πρόβλημα δε θα υπήρχε τότε γιατί κανείς πια δε θα διάβαζε».

Είναι παρήγορο, βέβαια, ότι οι καλοί λογοτέχνες πάντα βρίσκουν τις αφηγηματικές εκείνες τεχνικές για να παρωδήσουν με υγιή τρόπο και με ανελέητο χιούμορ τις οποιεσδήποτε υπερβολές και να διακωμωδήσουν τις παρεκτροπές της καθεστηκυίας αντίληψης. Είναι επίσης, γνωστό πως πολλοί από τους σύγχρονους παραμυθογράφους ενστερνίζονται την παραδοσιακή τυπολογική απλότητα του

¹² Πρόκειται για απόσπασμα από το προλογικό σημείωμα του Ευγένιου Τριβιζά στο βιβλίο της Σούλας Οικονομίδου, *Χίλιες και Μία Ανατροπές*, ο.π. σελ. 11-12.

¹³ Κανατσούλη, Μ. (2000, *Ιδεολογικές διαστάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας*, σελ.211.

λαϊκού παραμυθιού , ακριβώς για να αμφισβητήσουν στερεοτυπικές αντιλήψεις και να εμφυτεύσουν ανατρεπτικούς προβληματισμούς στο μυαλό του αναγνωστικού τους κοινού, αφού «η διαμαρτυρία και το παραμύθι έχουν μια μακροχρόνια σχέση»¹⁴. Για παράδειγμα, ο Τζέημς Φινν Γκάρνερ μεταγράφει και «επαναδιηγείται» διάφορα κλασικά παραμύθια και μύθους με έντονα σαρκαστική και σκωπτική διάθεση, όχι απέναντι στα αφηγηριακά κείμενα αλλά ως προς την πολιτική ορθότητα η οποία δεν θα ενέκρινε την αρχική τους μορφή. Ο Γκάρνερ γράφει τα *Πολιτικώς ορθά παραμύθια* και τα *Πολιτικώς ορθότερα παραμύθια*¹⁵ προσποιούμενος δήθεν τα πολιτικώς ορθά κριτήρια με αποτέλεσμα να γελοιοποιείται η οποιαδήποτε μορφή ακρότητας και κυρίως, να μας διασκεδάζει και να μας ξαφνιάζει ευχάριστα. Γιατί, όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί η Αλεξάνδρα Ζερβού «τα μεγάλα έργα όλων των εποχών γεννιούνται μέσα από ένα λεπτό παιχνίδι κανόνων και παραβιάσεων, σε μια διαλεκτική διαδικασία ανάμεσα στην παράδοση και τη νεοτερικότητα. Καμώνονται κάποτε πως συμμορφώνονται με τις πιο στυγνές προδιαγραφές, ακριβώς για να μπορούν να προβάλλουν *αντιστάσεις*»¹⁶.

¹⁴ Warner, Marina, *From the Beast to the Blonde: on fairy Tales and their tellers*, Vintage, 1995, σελ. 411.

¹⁵ Βλέπε: α) Γκάρνερ, Τ.Φ. (1995), *Πολιτικώς ορθά παραμύθια*, Δίαυλος, και β) Γκάρνερ, Τ.Φ. (1996), *Πολιτικώς ορθότερα παραμύθια*, Δίαυλος.

¹⁶ Ζερβού, Α. (1992), *Λογοκρισία και αντιστάσεις στα κείμενα των παιδικών μας χρόνων*, ο.π. σελ. 36.